

će pokušaja stroge žanrovske klasifikacije hrvatskoglagoljske nabožne proze, ali i polifunktionalnosti velikoga broja srednjovjekovnih tekstova.

Objavljeni radovi pokrivaju zaista širok spektar kulturoloških promišljanja, promatranih s različitih gledišta: povijesti, teologije i crkvene povijesti, etnologije, jezikoslovlja i književne povijesti, muzikologije, povijest umjetnosti i dr. Sve su raščlambe i promišljanja objavljene u zborniku *Pasijska baština Like* povezane crvenom niti patnje – Kristove otkupiteljske *pasije* i *muke* pojedinaca ili većih skupina kroz povijest – pokazujući kako je fenomen proživljene patnje često ugrađen u temelje vrijednih umjetničkih djela, ali i pučkoga izričaja. Iz *muke* se nerijetko rađa nada, potiče se stvaralaštvo i kreativnost, kao da se (da parafraziramo Hildegardu iz Bingena) otvorene rane pretvaraju, preoblikuju u bisere i drago kamenje.

MARIJA-ANA DÜRRIGL

Martina KRAMARIĆ, *Zrcalo človehaskago spasenja (1445.). Transkripcija, kontekst nastanka i jezičnopovijesna analiza*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2019., 268 str.

Hrvatska je filologija odnedavno obogaćena i prvom samostalnom studijom o *Zrcalu človehaskago spasenja*, starohrvatskome prijevodu jednoga od veoma popularnih djela kasnoga srednjovjekovlja, čijom je autoricom Martina Kramarić. Riječ je o novome izdanju biblioteke *Hrvatska jezična riznica* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, koje je nastalo na temelju autoričine doktorske disertacije, kako doznajemo iz *Proslava*. Knjiga se sastoji od osam poglavlja i obasiže 267 stranica.

Prvo poglavlje zauzima iscrpna književnopovijesna studija o latinskome djelu *Speculum humanae salvationis* te njegovu staročeškome i starohrvatskome prijevodu kao kasnijim preradama. Autoričina je pozornost usmjerena najprije na strukturu djela i tipologiju, a potom na žanrovsku pripadnost i književnostilske značajke, nastojeći rasvijetliti kontekst nastanka toga omiljenoga djela kasne srednjovjekovne književnosti, a potom prikazati i još uvijek otvorena pitanja o njegovu autorstvu. Autorica ističe da su staročeški i starohrvatski prijevod jedini slavenski prijevodi latinskoga izvornika toga djela, koje je sačuvano u ukupno četiristotinjak rukopisa, mahom latinskih, a ujedno i da je važno imati na umu kako je riječ o jedinome tipološkom ciklusu u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti.

*Zrcalo človečaskago spasenja* jedan je od starohrvatskih prijevoda sa staročeškoga jezika nastalih tijekom tzv. emauskoga razdoblja hrvatskoga glagoljaštva, stoga je s ciljem boljega razumijevanja konteksta njegova nastanka drugo poglavlje u knjizi posvećeno detaljnijoj rekonstrukciji češko-hrvatskih kulturnih i jezičnih dodira u 14. i 15. stoljeću. Hrvatski glagoljaši stigli su u Prag 1348. godine na poziv kralja Karla IV. boraveći najprije u samostanu sv. Kuzme i Damjana, a potom u samostanu *Na Slovanech* ili Slavenskome samostanu. Njihov je primarni zadatak bio podučiti češko svećenstvo glagoljici, ali pravim ciljem njihova dolaska može se zapravo smatrati obnova ćirilometodske tradicije, odnosno slavenske liturgije u Češkoj. U tome je plodnom razdoblju nastalo više čeških djela pisanih glagoljicom, ali i starohrvatskih prijevoda sa staročeškoga, među kojima autorica navodi primjerice *Lucidarij*, *Živote svetaca*, različite tekstove iz *Petrisova* i *Tkonskoga zbornika*, dva članka iz *Traktata svetoga Bonaventure*, *Husove propovijedi*, završetak *Tumačenja Deset Božjih zapovijedi* Tomáša Štítnoga, odlomak *Jeronimovih poslanica*, *Homilijar na Matejevo evanđelje* i dr.

U trećem je poglavlju autoričin fokus sužen na sam starohrvatski prijevod *Zrcalo človečaskago spasenja*. Tako doznajemo da je prijevod sačuvan u glagoljskome *Zborniku žakna Luke*, koji je prepisivač započeo pisati za popa Grgura u Vrbniku na otoku Krku 19. svibnja 1445. godine. Danas se čuva u Vatikanskoj apostolskoj knjižnici, a digitalizirana inačica dostupna je i na njezinim mrežnim stranicama. Nakon formalnoga opisa rukopisa autorica ukratko prikazuje spoznaje dosadašnjih istraživača o *Zrcalu* (Ivan Črnčić, Ivan Milčetić, Stjepan Ivšić, Markéta Štěrbová) te opširno raspravlja o pitanju staročeškoga izvornika s kojega je ono moglo biti prevedeno. Glavni dio poglavlja zauzima analiza tehnike prijevoda i jezičnopovijesna raščlamba *Zrcala* na svim razinama. Iako vrlo vjerno prati svoj staročeški predložak, nije riječ o posve doslovnu prenošenju teksta jer je na nekim mjestima zamjetno da su pojedine rečenice dodane ili pak izostaju. Tomu valja pribrojiti i uočene pogreške, bohemizme i neologizme u starohrvatskome prijevodu koji rijetko mogu narušiti i razumijevanje teksta. Autorica pokazuje da preuzeti bohemizmi nisu posljedica slaba prevoditeljeva poznavanja češkoga jezika jer se ne pojavljuju na mjestu istoga leksema u češkome predlošku, već ih prije svega valja promatrati kao posljedicu mjestimičnoga nerazumijevanja grafije i/ili pojedinih nespretnih prevoditeljskih rješenja. Uz bohemizme, prevoditelj je posezao i za crkvenoslavenizmima, talijanizmima, germanizmima, lokalizmima i regionalizmima, sve s ciljem što vjernijega prenošenja staročeškoga predloška i osiguravanja što šire razumljivosti prijevoda. Poglavlje završava

detaljnem jezičnom raščlambom *Zrcala*, u kojoj autorica dokazuje da je ono pisano starohrvatskim književnojezičnim tipom čakavske osnovice, sa zamjetnim češkim utjecajem, koji posebno komentira na svakoj jezičnoj razini, ali i crkvenoslavenskim značajkama.

U četvrtome je poglavlju detaljno prikazan sadržaj starohrvatskoga prijevoda *Zrcalo človečaskago spasenja*. Starohrvatska inačica sadržajno se posve podudara s latinskim izvornikom i staročeškim prijevodom, izuzevši činjenicu da ne sadrži prolog, proemij i posljednja tri poglavlja. Na razini kompozicije odstupa pak time što je precizna struktura od sto stihova po poglavlju iz latinskoga izvornika u starohrvatskome prijevodu prenesena u prozi, a osim toga iluminacije u njemu potpuno izostaju. Glavni dio poglavlja zauzima tablični prikaz sadržaja starohrvatskoga prijevoda te usporedba s latinskim izvornikom *Speculum humanae salvationis* i staročeškim prijevodom iz *Krumlovskoga zbornika*, uz poseban osvrt na odstupanja.

Najvažnije spoznaje proizišle iz književnopovijesne i jezične raščlambe *Zrcala človečaskago spasenja* sumiraju se u petome poglavlju, naslovljenu *Zaključna riječ*, a potom slijedi latinička transkripcija *Zrcala človečaskago spasenja*, izdvojena u zasebno, šesto poglavlje. Autorica najprije obrazlaže primijenjena načela u potpoglavlju naslova »Transkripcijska načela«, a potom donosi i samu transkripciju. Budući da je u izvorniku svako poglavlje i potpoglavlje najavljeno naslovom, transkribirani tekst također slijedi takvu strukturu, no uz jasno označenu izvornu paginaciju. To znatno olakšava čitanje i praćenje teksta, ali ujedno u svakome trenutku omogućuje i provjeru u izvorniku. Kada je to potrebno, u bilješkama se tekst uspoređuje s inačicom *Zrcala iz Krumlovskoga zbornika*, a na istome se mjestu donose i dodatna pojašnjenja. Među ostalim transkripcijskim načelima možemo izdvojiti odluku da se grafem *jat* ne razrješava, osim u primjerima u kojima dolazi na mjestu etimološkoga /e/ ili /i/, odnosno skupa /ja/.

Sedmo je poglavlje razdijeljeno u dva potpoglavlja. Prvo od njih naslovljeno je »Rječnik bohemizama«, u kojemu autorica donosi popis leksičkih i semantičkih bohemizama zabilježenih u *Zrcalu*, navodeći potvrde tih leksema i u ostalim djelima prevedenim s češkoga jezika s ciljem utvrđivanja mjere u kojoj se leksik tih prijevoda preklapa. Drugo od njih naslovljeno je »Rječnik manje poznatih riječi«, a valja ga promatrati ponajprije kao posljednicu nastojanja da se *Zrcalo* približi i široj čitateljskoj publici, odnosno zainteresiranim laicima koji ne posjeduju nužno filološku naobrazbu, ali bi se željeli upoznati sa starohrvatskim prijevodom jednoga od veoma popularnih djela kasnoga srednjovjekovlja. Iza sedmoga dolazi zaključno poglavlje – *Popis literature*, dok knjigu zatvaraju sažetak na engleskome jeziku i *Bilješka o autorici*.

Objavlivanjem je knjige *Zrcalo človečaskago spasenja* Martine Kramarić učinjen dostupnim i kritički priređen još jedan biser hrvatske srednjovjekovne književnosti, čime se osigurava ne samo sve bolje (u)poznavanje povijesti hrvatskoga književnog jezika u 15. stoljeću nego i otvara širok prostor za buduća istraživanja. S obzirom na to da je riječ o jednome od prijevoda sa staročeškoga jezika, zamjetan je autoričin napor da nastanak odabranoga djela rasvijetli i u slavenskome i u europskome kontekstu, a tako i njezino nastojanje da pozornost istraživača skrene upravo na prevoditeljsku djelatnost i tehniku hrvatskih glagoljaša. Imajući to na umu, možemo s pravom pretpostaviti da će objavljeno izdanje biti važnom točkom u daljnjim istraživanjima povijesti slavenskih kulturnih i jezičnih dodira.

IVANA ETEROVIĆ

### KRITIČKO IZDANJE ČAJNIČKOGA ČETVEROEVANĐELJA

*Čajničko četveroevanđelje, bosanski rukopis s početka 15. stoljeća.* Priredila Erma RAMIĆ-KUNIĆ. Univerzitet u Sarajevu, Institut za jezik. Edicija Posebna izdanja, knj. XXVI. Sarajevo 2017., 400 str.

Izdavanje svakoga srednjovjekovnoga kodeksa velik je događaj za paleoslavistiku, a posebno, naravno, za područje na kojem je on nastao i za čije je dobro služio. Ambiciozni projekt izdanja svih dostupnih srednjovjekovnih bosanskih spomenika, u konkretnom slučaju evanđelja, potaknut posljednjih godina u Sarajevu, od prvorazredne je važnosti za paleoslavistiku.

Erma RAMIĆ-KUNIĆ, priređivačica *Čajničkoga evanđelja* (Čaj.) obavještava nas u *Predgovoru* (str. 9–45) o izgledu, sadržaju i sudbini ove knjige te na temelju paleografskih, ortografskih, jezičnih i tekstovno-leksičkih odlika o njegovu mjestu među srodnim bosanskim i drugim slavenskim spomenicima. Nakon *Sadržaja* (str. 3–8) slijedi *Predgovor* (str. 9–45) i tekst *Čajničkoga četveroevanđelja*, tj. transkripcija s kritičkim aparatom (str. 67–400). Na str. 46 doznajemo *O principima izdanja*: »Osnovni je tekst [...] vjerno prenesen s faksimila. Prenesen je red za redom, onako kako je u originalu.« Kritičko izdanje Čaj. ostvareno je na temelju »iskristaliziranih filoloških principa« po ugledu »na uzorna moderna izdanja (usp. Vakareliyska 2008)« (RAMIĆ-KUNIĆ 2017: 46). Dalje se opisuje *Kritički aparat* (str. 47–48) i *Parakritički aparat* (str. 49),